

HANDREIKING ONDERWIJSRAAMWERK PALLIATIEVE ZORG

GENEESKUNDEOPLEIDING BACHELOR – NIVEAU 6
BASISARTS – NIVEAU 7

INITIATIEF	Programma Optimaliseren Onderwijs Palliatieve Zorg
UITVOERING	O ² PZ-werkgroep WO(+)
SAMENWERKING	Palliactief, Nederlandse vereniging voor professionele palliatieve zorg
FINANCIERING	Dit project wordt gefinancierd door ZonMw

Optimaliseren Onderwijs Palliatieve Zorg

Dit programma wordt
mogelijk gemaakt door

INHOUDSOPGAVE

Inleiding	3
Leeswijzer	3
1. Uitgangspunten Onderwijsraamwerk palliatieve zorg 2.0	4
1.1 Definitie palliatieve zorg	4
1.2 Artsen en palliatieve zorg: drie scholingsniveaus	5
1.3 Totstandkoming Onderwijsraamwerk palliatieve zorg 2.0	6
2. Aan de slag met het onderwijsraamwerk	7
2.1 Competenties concreet vertalen	7
2.2 Zes stappen tot implementatie	7
2.3 Tips en trucs voor implementatie	8
Totstandkoming	9
Bronvermelding	10

INLEIDING

Voor je ligt de Handreiking geneeskundeopleiding niveau 6 en 7. De handreiking is een bijlage bij het Onderwijsraamwerk palliatieve zorg 2.0 voor het wetenschappelijk onderwijs (wo). Het raamwerk is een hulpmiddel voor het ontwikkelen van onderwijs over palliatieve zorg en is bedoeld voor onderwijsontwikkelaars, docenten en opleiders. In lijn met de opdracht van het programma Optimaliseren Onderwijs Palliatieve Zorg (O²PZ) wil de handreiking bijdragen om palliatieve zorg een heldere plek te geven in de medische opleidingen tot arts.

Deze handreiking biedt kaders en handvatten. Met behulp van het Onderwijsraamwerk palliatieve zorg 2.0 kun je nagaan of en op welke wijze palliatieve zorg in jouw curriculum, opleidingsplan, cursorisch onderwijs of praktijkopleiding aanwezig is. Daarnaast is het onderwijsraamwerk te gebruiken om (gericht) onderwijs en bij- en nascholing te ontwikkelen en zo bij te dragen aan het optimaliseren van onderwijs en opleiding. We beogen hiermee een landelijk gedragen uitgangspunt te bieden voor onderwijs en opleiding aan artsen in generalistische palliatieve zorg.

Over O²PZ

In het huidige onderwijs aan medici, verpleegkundigen en andere zorgverleners komt palliatieve zorg nog onvoldoende aan bod. Het is de opdracht van het door ZonMw gesubsidieerde programma Optimaliseren Onderwijs Palliatieve Zorg (O²PZ) om hier verandering in te brengen. Dat gebeurt door opleiders van mbo-niveau tot wo+ te helpen om palliatieve zorg op een structurele manier meer aandacht te geven. En door een overzicht te maken van alle bij- en nascholingen op het gebied van palliatieve zorg. Met als doel: iedere zorgverlener – van verpleegkundige tot arts – eerder het moment te laten herkennen om palliatieve zorg bespreekbaar te maken. En de dialoog met de patiënt en met elkaar hierover met meer kennis en vertrouwen tegemoet te treden. Alle door O²PZ opgeleverde producten zijn te vinden op het Onderwijsplatform Palliatieve Zorg. Kijk op: www.palliaweb.nl/onderwijs.

Leeswijzer

De handreiking bestaat uit twee delen:

- hoofdstuk 1 bevat de uitgangspunten van het Onderwijsraamwerk palliatieve zorg 2.0.
- hoofdstuk 2 bevat praktische tips en aanwijzingen die je helpen om palliatieve zorg in te bedden jouw curriculum (of onderwijs).

Wil je meer lezen over wat artsen moeten kennen en kunnen als het om palliatieve zorg gaat?

Ga dan direct naar het onderwijsraamwerk via palliaweb.nl/downloadonderwijsraamwerk of raadpleeg de toolbox met onderwijsmaterialen om jouw onderwijs mee vorm te geven via: palliaweb.nl/onderwijsmaterialen.

1. UITGANGSPUNTEN ONDERWIJSRAAMWERK PALLIATIEVE ZORG 2.0

Dit hoofdstuk beschrijft de kaders en bouwstenen voor onderwijs in palliatieve zorg en de uitgangspunten van het onderwijsraamwerk.

1.1 Definitie palliatieve zorgverlening

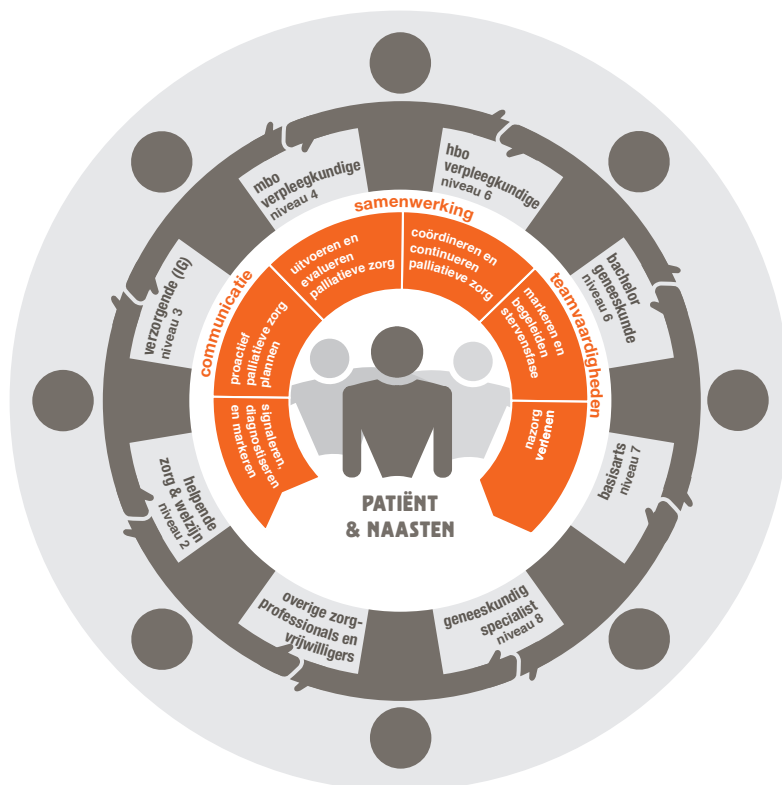
Palliatieve zorg is zorg die de kwaliteit van het leven verbetert van patiënten en hun naasten die te maken hebben met een levensbedreigende aandoening of kwetsbaarheid. Dit gebeurt door het voorkomen en verlichten van lijden, dankzij vroegtijdige signalering en zorgvuldige beoordeling en behandeling van problemen van fysieke, psychische, sociale en spirituele aard.

Gedurende het beloop van de ziekte of kwetsbaarheid is er binnen de palliatieve zorg oog voor het behoud van autonomie, toegang tot informatie en keuzemogelijkheden (IKNL & Palliatief, 2017).

Uitgangspunten onderwijsraamwerk

De onderstaande kenmerken van palliatieve zorg vormen de uitgangspunten van het Onderwijsraamwerk palliatieve zorg 2.0.

- is gelijktijdig te verlenen met ziektegerichte behandeling;
- is interdisciplinair. Generalistische zorgverleners, specialistische zorgverleners en vrijwilligers vormen een team en werken in nauwe samenwerking met de patiënt en diens naasten (zie figuur 1). Zij stemmen de behandeling af op door de patiënt gestelde waarden, wensen en behoeften;
- wordt gecoördineerd door de centrale zorgverlener, want dit komt de continuïteit ten goede;
- vindt plaats op basis van de wensen van de patiënt en diens naasten omtrent waardigheid gedurende het beloop van de ziekte of kwetsbaarheid, tijdens het stervensproces en na de dood.

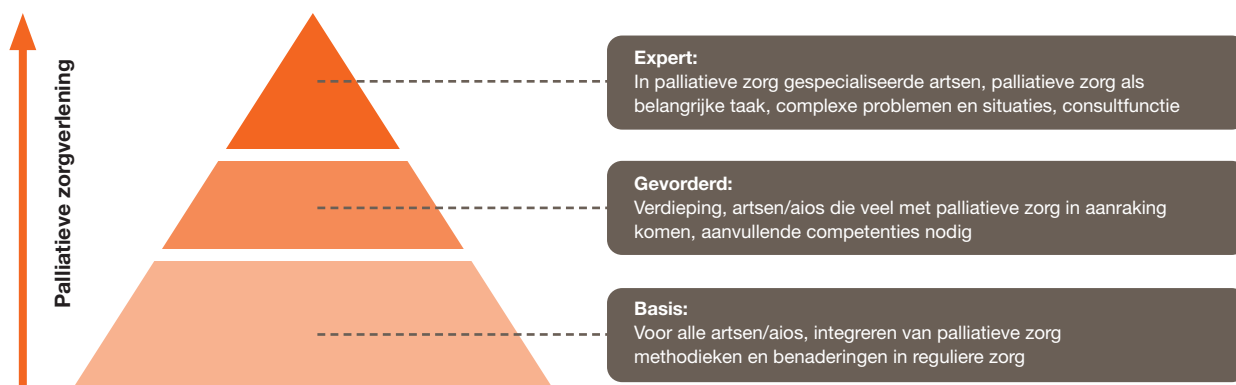

Figuur 1:

INTERPROFESSIEEL SAMENWERKINGSMODEL PALLIATIEVE ZORG

1.2 Artsen en palliatieve zorg: drie scholingsniveaus

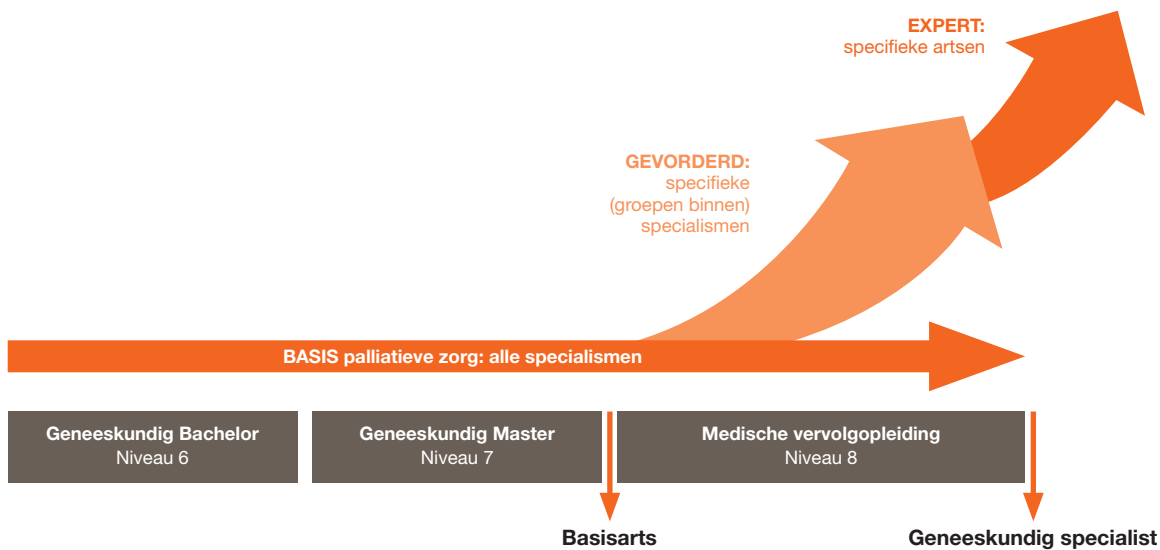
In Nederland wordt palliatieve zorg primair als generalistische zorg gezien. Dit betekent dat alle zorgverleners tot op een zeker niveau palliatieve zorg moeten kunnen verlenen aan mensen met die behoeften. Zorgverleners met specialistische kennis van palliatieve zorg, bijvoorbeeld het palliatieve team in het ziekenhuis, worden geraadpleegd als dit nodig is (IKNL & Palliactief, 2017). Om zorgprofessionals op hun palliatieve taken voor te bereiden, onderscheidt de European Association of Palliative care (EAPC) drie niveaus in educatie (Garmondi, Larkin & Payne, 2015). Deze zijn voor de Nederlandse situatie in overleg met het werkveld vertaald naar drie niveaus naar mate waarin zorgprofessionals in hun werk in aanraking komen met palliatieve zorg:

Figuur 2: drie scholingsniveaus van palliatieve zorg (vertaling van het model van Garmondi, Larkin & Payne, 2015 & Federatie Medisch Specialisten, 2016)

- Het **basisniveau** van competentie en scholing past in de initiële opleiding geneeskunde en in de basisfase van de medische vervolgopleiding.
- Voor specifieke specialismen en specifieke groepen binnen specialismen past **gevorderde scholing** in de vervolgopleiding, bijvoorbeeld in de verdiepings- en differentiatiefase en in professionele (door)ontwikkeling. Het betreft specialismen zoals onder meer huisartsen, specialisten ouderengeneeskunde, internisten, oncologen, gerieters, radiotherapeuten, anesthesiologen en kinderartsen.
- Na afronding van de vervolgopleiding volgt **expertniveau** van competentie en scholing. Het betreft bijvoorbeeld de kaderopleiding palliatieve zorg.

Deze handreiking is gericht op de opleiding tot arts. Voor het bereiken van het basisniveau palliatieve zorg is het belangrijk hiermee al in de bachelorfase van de opleiding geneeskunde te starten. De student doet kennis en vaardigheden op ten aanzien van palliatieve zorg, en ontwikkelt deze competenties verder in de masterfase. Verdere competentieontwikkeling kan vervolgens doorlopen tot in de medische vervolgopleidingen (zie [Onderwijsraamwerk palliatieve zorg 2.0 niveau 8 en 8+](#))

Figuur 3: opleiding in relatie tot aanbevolen scholingsniveau palliatieve zorg.

1.3 Totstandkoming Onderwijsraamwerk palliatieve zorg 2.0

In samenspraak met inhoudelijke en didactische experts (zie hoofdstuk 3) en door het raadplegen van diverse bronnen (zie hoofdstuk 4) is geïdentificeerd wat artsen moeten kennen en kunnen ten aanzien van PZ. Dit is beschreven in zogenaamde ‘onderwijsraamwerken’. Binnen de onderwijsraamwerken is onderscheid gemaakt tussen de bachelorstudent (Onderwijsraamwerk niveau 6) en de arts (Onderwijsraamwerk niveau 7).

Het onderwijsraamwerk palliatieve zorg 2.0 gaat uit van **interprofessionele benadering** van palliatieve zorgverlening. De CanMEDS-rollen vormen de structuur van het onderwijsraamwerk.

De twee onderwijsraamwerken diepen palliatieve zorg op de volgende manieren uit:

1. Het onderwijsraamwerk niveau 6 is gericht op het niveau dat de student beheerst na het afronden van de bachelor geneeskunde. Conform CanMEDS beschrijft het raamwerk de beoogde **kennis en vaardigheden**.
2. Het onderwijsraamwerk niveau 7 is gericht op de basisarts, en beschrijft zowel de **Entrustable Professional Activities (EPA's)** ‘palliatieve zorg verlenen’, alsook in de vorm van **competenties**.
 - EPA: De opleiding bepaalt tot op welk niveau de coassistent de EPA moet beheersen. De basisarts zal na de opleiding geneeskunde de EPA waarschijnlijk maximaal op niveau 3 beheersen: ‘Uitvoeren onder indirecte, reactieve supervisie’.
 - **competenties** zijn beschreven conform CanMEDS.

2. AAN DE SLAG MET HET ONDERWIJSAAMWERK

2.1 Competenties concreet vertalen

De ontwikkeling van kennis, vaardigheden en attitude op het gebied van palliatieve zorg past binnen de gehele geneeskundeopleiding en hoeft geen extra tijd te kosten. De competenties voor palliatieve zorg zijn immers generalistische competenties. Met behulp van dit onderwijsraamwerk kunt u de competenties palliatieve zorg concreet vertalen naar leerdoelen voor leeractiviteiten, vakken en/of modulen. Hierbij kunt u denken aan thema's als pijnbestrijding, de oudere patiënt, medisch-ethische dilemma's en communicatievaardigheden. Als er op dit moment geen ruimte is om het curriculum aan te passen, is het invoegen van een (beperkte) onderwijsactiviteit binnen een bestaande module/blok misschien wel een mogelijkheid. Om de implementatie van palliatieve zorg te vergemakkelijken, heeft O2PZ een toolbox ontwikkeld met bestaande onderwijsvormen. Deze is gebaseerd op materialen van EDUPAL en PASEMECO. U vindt de toolbox op: palliaweb.nl/onderwijsmaterialen.

2.2 Zes stappen tot implementatie

Voor het inbedden van palliatieve zorg in de geneeskundeopleidingen kunt u onderstaande zes stappen volgen:

2.3 Tips en trucs voor implementatie

Voor het implementeren van een (nieuw) thema, zoals palliatieve zorg in de geneeskundeopleiding, dragen de onderstaande adviezen bij aan betere implementatie:

- 1. Creëer leerruimte en sta open voor cultuurverandering:** door vanuit het perspectief van palliatieve zorg en bijbehorende waarden en principes naar de reguliere zorgverlening te kijken. 'Kijk je naar de ziekte, of zie je de mens?' Als docenten en studenten hierbij stilstaan, is veel extra tijd wellicht niet nodig en is aandacht voor palliatieve zorg goed in de bestaande onderwijs(activiteiten) in te passen. Docenten hebben een rol in de opleiding tot arts. Daarom is het wenselijk dat docenten een zekere basiskennis en attitude van betrokkenheid meebrengen op het gebied van palliatieve zorg. Heb dus aandacht voor het opleiden van docenten.
- 2. Pak inbedding van palliatieve zorg in de geneeskundeopleiding interprofessioneel op:** palliatieve zorg is bij uitstek zorg die interprofessioneel plaatsvindt. Ga daarom bij de ontwikkeling van onderwijs en leermiddelen op zoek naar samenwerkingspartners en pak het samen op.
- 3. Bouw voort op palliatieve zorg in de vervolgopleiding:** om aandacht en competenties voor palliatieve zorg goed in te bedden, is het cruciaal zo vroeg mogelijk te starten met het voorbereiden van artsen. Het Onderwijsraamwerk palliatieve zorg 2.0 voorziet hierin. Met een goede basis in de geneeskundeopleiding, is hierop voort te bouwen in de vervolgopleidingen. Met dit doel is Onderwijsraamwerk palliatieve zorg 2.0 niveau 8 en 8+ ontwikkeld. Na de opleiding maakt het bijhouden van ontwikkelingen omtrent palliatieve zorgverlening en de betekenis ervan voor de beroepspraktijk onderdeel uit van continu leren.

Kijk op palliaweb.nl/onderwijsraamwerk voor een overzicht van de voorgestelde EPA's en competenties voor de niveaus 6 en 7.

Succes met het kijken via de 'palliatieve bril' naar uw onderwijs!

**KIJK JE NAAR DE ZIEKTE
OF ZIE JE EEN mens?**

TOTSTANDKOMING

Onderstaande betrokkenen hebben meegewerkt aan en meegedacht in de totstandkoming van het Onderwijsraamwerk palliatieve zorg 2.0 WO(+):

Programma O²PZ - Werkgroep Wo(+)

Mw. drs. P. Blommendaal	- Adviseur/ docent, Huisartsenopleiding
Mw. drs. M.H.H. Bolk	- Onderwijskundige, MB Onderwijskundig Ontwerp & Advies
Mw. dr. H.M. Buiting	- Onderzoeker palliatieve zorg, AVL
Dhr. drs. J. Douma	- Medeauteur, Kaliteitskader Palliatieve Zorg NL
Mw. drs.ir. H.W. Goderie-Plomp	- Specialist ouderengeneeskunde, register kaderarts palliatieve zorg, Vereniging Specialisten ouderengeneeskunde (Verenso)
Mw. drs. J. Hoekstra	- Onderwijskundige, HO-extra
Mw. drs. S.M.C.H. Langenberg	- Internist-oncoloog, Radboud UMC
Mw. drs. E.J. Ravensbergen	- Anesthesioloog, pijnspecialist en kaderarts palliatieve zorg, Nederlandse Vereniging voor Anesthesiologie (NVA)
Mw. drs. J.C.M. Rooijackers	- Aios Klinische Geriatrie, Nederlandse Vereniging voor Klinische Geriatrie Junior (jNVKG)
Mw. drs. W. Segers	- Aios Klinische Geriatrie, Nederlandse Vereniging voor Klinische Geriatrie Junior (jNVKG)
Mw. J. Westen	- Verpleeghuisarts en docent, Pasemeco

Palliactief – Werkgroep Onderwijsraamwerk Palliatieve Zorg

Mw. prof. dr. Y.M. van der Linden	- Radiotherapeut-oncoloog, hoogleraar palliatieve geneeskunde, NVRO
Mw. drs. F.J.S. Netters	- Internist-oncoloog, NVMO/NIV
Mw. dr. L. Tulner	- Klinisch geriater, NVKG

Palliactief – Overleg werkgroepen en secties palliatieve zorg van wetenschappelijke verenigingen:

Vertegenwoordigers van NIV, NVA, NVALT, NVMO, NVKG en NVRO, o.l.v. mw. prof. dr. C.C.D. van der Rijt, internist-oncoloog.

Klankbordgroep:

Mw. drs. M. Boddaert	- Arts palliatieve geneeskunde, IKNL en LUMC
Mw. drs. A. Dijkstra	- Onderwijskundige, projectleider Opleiden 2025, FMS
Dhr. dr. A.H.J. Jaspar	- Huisarts, NHG
Dhr. dr. M. Sosef	- Chirurg, Zuyderland ziekenhuis
Mw. prof. dr. C. van Zuylen	- Internist-oncoloog, Amsterdam UMC
Mw. drs.W. Göttgens-Jansen	- Kaderapotheker, GGZ i.o./onderzoeker
Mw. dr. A. Floor-Schreuderling	- Directeur, SIR instituut voor farmacie en wetenschappelijk praktijkonderzoek

BRONVERMELDING

Dit onderwijsraamwerk voor geneeskundig specialisten (NLQF niveau 6 en 7) is gebaseerd op analyse van de volgende brondocumenten:

- Amsterdam UMC, Gerion, NHG, Verenso. Cursus palliatieve zorg voor medisch specialisten; Doelstellingen. www.opleidingpalliatievezorg.nl Amsterdam, 2020.
- Amsterdam UMC, Gerion, NHG, Verenso. Kaderopleiding palliatieve zorg: Competenties. www.opleidingpalliatievezorg.nl Amsterdam, 2020.
- Beschrijvingen van diverse EPA's en andere onderdelen van landelijke opleidingsplannen van diverse wetenschappelijke verenigingen.
- Expertisecentrum Palliatieve Zorg Maastricht UMC+ & Universitair pijncentrum Maastricht. DOO Cursus oncologische pijn en palliatieve zorg voor arts-assistenten. Maastricht, 2018.
- Federatie Medisch Specialisten. Individuele profilering en actuele thema's in de medische vervolgopleiding. Utrecht, 2016.
- Gamondi, C., Larkin, P., Payne S. (2013). Core competencies in palliative care: an EAPC whitepaper on palliative care education – Part 1. *European Journal of Palliative care*, 2013; 20(2).
- IKNL en Palliactief. Kwaliteitskader Palliatieve zorg NL. Utrecht, 2017.
- KNMG. Algemene competenties van de medisch specialist. Utrecht, 2009.
- Palliatieve zorg. Onderwijsraamwerk 1.0; Kennis, vaardigheden en attitudeaspecten. Amsterdam, 2016.
- Pasemeco: Palliatieve zorg in medisch onderwijs. EPA-lijst Palliatieve zorg voor basisartsen. Maastricht, 2019.
- Quil, T.E., & Abernethy, A.P. (2013). Generalist plus Specialist Palliative Care – Creating a More Sustainable Model. *The New England Journal of Medicine*. 368(13), 1173-1175.
- Radboudumc e.a expertisecentra palliatieve zorg. AIOS-2-daagse Palliatieve zorg. Nijmegen, 2019.
- SOON. Module palliatieve zorg aios specialist ouderengeneeskunde: Programma landelijke dagen. Utrecht, 2019.